

O'ZBEK TILIDA O'ZGARUVCHAN FE'LLAR: YANGI QARASH

Achilova Mohinur

Maqola Avtori:

O'zbek tilining grammatikasini o'rganish jarayonida fe'lning o'zgarishi, uning shakllari va qo'llanilishi haqida ko'plab maqolalar mavjud. Biroq, bu soha hali ham o'zining nozik tomonlari bilan ko'p o'rganilmagan. Fe'llarning o'zgarishi, jumladan, ularning zamon, shaxs va holatga qarab turlicha shakllanishi o'zbek tilining murakkabligini yanada oshiradi.

1. Fe'lning o'zgaruvchanligi: Zamona bog'lanish

O'zbek tilida fe'lning o'zgaruvchanligi har doim ham aniq ko'rsatilgan bo'lmaydi. O'zgarishlar, asosan, fe'lning zamon va shaxsga bog'liq. Fe'lning zamon bilan bog'lanishi, ya'ni o'tkazilgan, davom etayotgan yoki kelajakdagi harakatlarni ifodalashda uning shakllanishi tilni o'rganishda eng muhim masalalardan biridir.

Masalan:

O'tkazilgan zamon: Men yazdim (Men yozdim).

Hozirgi zamon: Men yazaman (Men yozaman).

Kelajak zamon: Men yazaman (Men yozaman).

Bu oddiy misollar, lekin fe'lning o'zgaruvchanligi hali ham murakkab holatlarni keltirib chiqaradi. Masalan, "yazmoq" fe'li ba'zan yaz-, ba'zan esa yoz- shaklida ishlatiladi. Bu nuqta grammatikani tushunishda noaniqliklar keltirib chiqaradi.

2. Fe'lning shaxsga qarab o'zgarishi

Fe'lning shaxsga qarab o'zgarishi — o'zbek tilining boshqa murakkab tomonlaridan biridir. Bu holatda fe'l o'zgarishi faqat zamon bilan bog'liq bo'lmay, balki shaxsga ham bog'liq bo'ladi. Shaxslar (men, sen, u, biz, siz, ular) fe'lni o'zgartiradi. Misol uchun:

Men yozaman.

Sen yozasan.

U yozadi.

Ammo ba'zi hollarda fe'lning shaxsga bog'liqligi to'liq aniq bo'lmasligi mumkin. Masalan, "yozaman" yoki "yozadi" kabi fe'llar bir xil shaklda ko'rinishi mumkin, ammo ma'no farqlari mavjud.

3. O'zbek tilida fe'lning holatlariga qarab o'zgarishi

Fe'lning holatga qarab o'zgarishi — bu ham o'zbek tilida ko'p o'rganilmagan bir jihat. Fe'lni holatga bog'lash — bu uning yordamida mavjud shartlarni va ehtimolliklarni ko'rsatish. O'zbek tilida holat fe'lni aktiv yoki passiv holatga o'zgartirishi mumkin. Misol uchun:

Aktiv holat: Men kitobni o'qiyapman.

Passiv holat: Kitob o'qilyapti.

Bu farqni tushunish va ishlatish tilni to'g'ri qo'llashda yordam beradi. Shuningdek, passiv fe'llarni to'g'ri qo'llashda ko'plab talabalar xato qilishadi, chunki passiv fe'lning shakli oddiy emas.

4. O'zbek tilidagi fe'lning semantik aspektlari

Fe'lning o'zgarishi faqat grammatik jihatlarida emas, balki semantik (ma'no) nuqtai nazaridan ham o'zgarmoqda. Ko'plab o'zgaruvchan fe'llar turli xil ma'nolarni anglatadi, bu esa grammatik tafovutlarni ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi. Masalan:

Yozmoq (fe'l): Yozish jarayonini anglatadi.

Yoz-: Bu fe'lning qisqartirilgan shakli bo'lib, o'zgaruvchan shaklga ega bo'ladi (masalan, yozib turmoq, yozishmoq).

Bunday nozik semantik farqlarni tushunish tilni aniq va to'g'ri qo'llashda muhimdir.

5. Grammatikaning fe'l orqali samarali ishlatilishi

Fe'l grammatikasini to'g'ri o'rganish va ishlatish, tilni samarali ifodalash uchun juda zarur. Har qanday tilda fe'lning grammatikasi nafaqat tilning tuzilishini, balki so'zlashuvning aniq va samarali bo'lishini ham ta'minlaydi. Fe'lni o'zgarishiga ehtiyotkorlik bilan yondashish, har bir shaklning o'z ma'nosiga ega ekanini tushunish tilni o'rgatishda katta rol o'ynaydi.